

Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.
Серія 20. Біологія. – 2015. – випуск 6. – С. 124 - 130

УДК 553. 832 (477. 87)

Тюх Ю.Ю., Ярема Ю.М., Нанинець М.В.

СМАРАГДОВІ ОБ'ЄКТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СИНЕВИР»

Названо об'єкти та комплекси природно-заповідного фонду Національного природного парку «Синевир», що мають особливу цінність для функціонування природних екологічних систем з пропозицією їх включення до Смарагдових природоохоронних об'єктів і територій.

Національний природний парк «Синевир», смарагдові об'єкти, природно-заповідна територія, лісові екосистеми, природна спадщина, рідкісні, ендемічні види рослин і тварин.

Національний природний парк «Синевир» 2001 року вперше долучився до Договірної системи створення Смарагдової мережі Європи, а в 2006 році Парк офіційно став членом партнерства з Договірними організаціями Бернської Конвенції, що географічно комплементарна мережі країн Європейського Союзу «NATURA 2000». В 2013 році НПП «Синевир» став одним із об'єктів природно-заповідного фонду України номінантом у кандидати об'єктів Смарагдової мережі Європи, включивши до неї особливо цінні комплекси і об'єкти, рідкісні і зникаючі види біорізноманіття, а також типи природних середовищ, які знаходяться під загрозою зникнення в Європі, що потребують впровадження спеціальних заходів їх збереження та охорони[3].

Одним із завдань НПП «Синевир» є проведення комплексних наукових досліджень і моніторингу за станом навколишнього природного середовища, в ході виконання яких можна виявити цінні об'єкти і природні екосистеми живої та не живої природи, тобто біологічне і ландшафтне розмаїття, яке має вагомий статусу охорони в регіональному, національному та міжнародному відношеннях.

Серед надзвичайно важливих і цінних об'єктів утворюється екологічна мережа, мета якої є поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу: збереження ландшафтного біорізноманіття, охорона і збереження пралісових екосистем, охорона і збереження рідкісних рослинних угруповань, що занесені до Зеленої книги України, місць оселищ рідкісних видів тварин та зростання рідкісних видів рослин, що занесені до Регіонального червоного списку, Червоної книги України, Європейського червоного списку. Важливе значення для формування екологічної мережі має збереження загального генетичного фонду, шляхів міграції тварин на території України, Карпатського регіону загалом, включаючи й НПП «Синевир», а також інших природних комплексів та об'єктів, які мають особливу цінність для навколишнього природного середовища України[2.]

До складових структурних елементів Смарагдових об'єктів НПП «Синевир» необхідно включити:

- особливо цінні природні лісові комплекси та об'єкти природно-заповідного фонду;

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя міжнародного значення та гірські річки нерестилищ лососевих видів риб, а також водоохоронні зони;
- землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму;
- землі субальпійських лук та долинних і прирічкових лук (пасовища, сіножаті, кам'яні розсипища, в межах яких є цінні природні об'єкти);
- природно-заповідна територія НПП «Синевир», на якій зростають природні рослинні угруповання, що занесені до Зеленої книги України;
- окремі типи та групи природних середовищ, які знаходяться під загрозою зникнення в Європі для існування біорізноманіття;
- території ділянок, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Регіонального червоного списку, Червоної книги України, Європейського червоного списку;
- території природних лісових екосистем, де зростають праліси та старовікові ліси, які є можуть бути Європейською та Світовою природною спадщиною тобто надбаня;
- частково землі сільськогосподарського призначення, що знаходяться на території НПП «Синевир» - прилісові луки, сінокісні поля, долини вздовж струмків та річок, на яких зростають і перебувають рідкісні, ендемічні, зникаючі види рослин і тварин[1;3].

Національний природний парк «Синевир» бере активну участь у виконанні 6-ти Міжнародних угод і Конвенцій, що їх ратифікувала Україна. Особливо в галузі охорони довкілля та сучасних Програм по охороні навколишнього природного середовища, що передбачають і трактують основні принципи збереження особливо цінних природних комплексів та об'єктів, відтворення в них біологічного різноманіття в цілому, а також загального функціонування Парку, а саме: Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають Міжнародне значення, насамперед, як місця існування водоплавних птахів (Іран.Рамсар, 1971 р); Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (Німеччина. Бонн, 1979 р); Конвенція про Міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES. США. Вашингтон, 1979 р.); Конвенція про охорону флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Швейцарія. Берн.1979р); Конвенція про охорону біологічного різноманіття (Бразилія. Ріо-де-Жанейро, 1992р); Конвенція про захист культурної та природної спадщини (Франція. Париж, 1972р).[2]

Природно-заповідна територія Парку, її розвиток та розширення полягає у створенні екологічної мережі, що на сьогодні є одним із найважливіших завдань – це створення європейської та національної екологічної мережі, відповідно Всесвітньої стратегії збереження біологічного і ландшафтного розмаїття на основі загальнодержавної «Програми формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки». Створення необхідних зелених коридорів які би поєднували заповідні цільові (смарагдові) об'єкти та території з лісами, які мають екологічні та захисні функції з іншими природними екосистемами і біотопами: (болотами, луками, річками, греготами) тощо. Необхідно розробити таку систему охорони природних екосистем і біотопів, яка б формувалась з урахуванням ландшафтних умов, структури гідрологічних басейнів, геологічної будови території, динамічних та інших особливостей природних комплексів у яких особливо цінні території (смарагдові об'єкти) з'єднувались би між собою екологічними коридорами.

Для природоохоронної науково-дослідної, еколого-освітньої, рекреаційної установи пріоритетним напрямом є недопущення порушень, розбалансованості в природних екосистемах, якнайкращого їх збереження в природному стані від прирічкових долин до субальпійського і частково альпійського поясів, тобто – водних, нижньо-лучних, лісових та верхньо-лучних (полонин) природних середовищ існування

біорізноманіття. Недопущення природної розбалансованості внаслідок антропогенних біотичних чи абіотичних чинників.

Вилучення однієї ланки природного ланцюжка взаємин між екосистемами призводить до зникнення інших, але такий ланцюг взаємовідносин розривається і вони деградуєть. Змінюється звичайний видовий склад рослинності іншими видами, руйнуються біотопи дикої фауни, що впливає на місця їх постійного перебування та міграції в інші сприятливі умови. Лише комплексні природоохоронні, наукові підходи та заходи можуть дати позитивні результати в покращенні охорони і збереження природних екосистем, а також збереження загального видового балансу біорізноманіття в них.

На території НПП «Синевир» нараховується 61 об'єкт особливого збереження та охорони [4, 7], а також 7 наукових полігонів, 20 тимчасових і 24 постійних моніторингових площадок, які складають екологічну мережу Карпатського регіону.

Нижче наводимо приклади окремих раритетних природних комплексів і об'єктів НПП «Синевир», які мають важливе біологічне, наукове та еколого-освітнє значення [2].

Водне середовище:

● **водні артерії р. Тереля з її притоками** – Вільшанка, Квасовець, Кальновець, Сухар, Гирсовець, Негровець, Брідський, Ясеновець, Озерянка, Яворовець, Писся Ріка, Зелена Яворина, Студений, Розтока, Канчівський - місця постійних нерестилищ в природних і штучних перепадах для збагачення киснем бурлящої води для лососевих видів риб (форелі струмкової - *Salmo trutta morfa fario* L., форелі райдужної - *Salmo irideus* L., хариуса європейського - *Thymallus thymallus* L. Червоної книги України, лосося дунайського *Hucho huchu* – Червоної книги Украни);

● **мінеральні джерела:** вуглекисло-маломінералізована, гідрокарбонатно-хлоридно-натрієва вода в урочищах Квасовець, Косий Верх, Остріки, Кантина;

● **оліготрофні сфагнуні верхові болота «Глуханя»** - заповідна територія площею 17,0га. та «Замшатка» - 4,5га., на яких сформувались лучні торфово-болотні угруповання: формація шейхцерієво-сфагнова та осоково-шейхцерієво-сфагнова (*Scheuchzerieta-sphagneta*, *Cariceto-scheuchzerieta-sphagneta*) – локалітети зростання рідкісних для Карпат реліктових рослин, формація фускум-сфагнова, пригнічено-соснова (*Sphagneta (fusci)deresspiceatasa*) – рідкісні для України фітоценози, у складі яких зростають види рослин, що занесені до Червоної книги України;

● **водно-болотне угіддя** Міжнародного значення за Рамсарською Конвенцією, здебільшого, як середовище існування водоплавних птахів (995-031) (озеро Синевир 29га. та Дике озеро 1га).

Штучні насадження:

● **дендрарій, закладений 1974р.** - територія поблизу адмінбудинку Колочавського природоохоронного науково-дослідного відділення площею 0,25га., де зростають 45 видів деревних, кущових порід серед яких 10 видів реліктові;

● **релікти-інтродукованих** порід за часів Австро-Угорської імперії понад 200 років тому із 2 видів (5 рослин) - сосни Веймутова (*Pinus strobus* L.), Дугласії зеленої (*Pseudotsuga menziesii* Virb), які зростають неподалік адмінбудинку Квасовецького природоохоронного науково-дослідного відділення [2].

Лісовий пояс:

● угруповання сіровільхового лісу страусинеперо (*Alnetum (incane) matteccidosum*), що зростає в нижньому лісовому поясі, прируслових долинах урочищ Квасовець, Сухаровець, Мала і Велика Гропа;

● рідкісні для України рослинні угруповання: формація яворових лісів (*Acereta pseudoplatani*), які зростають в урочищах: Босовчик Квасовецького, Сухар-Кошелівчик

Колочавського, Гедешова Синевицького природоохоронних науково-дослідних відділень;

- група асоціацій букових лісів чагарникових (*Fageta fruticesa*), які зростають в урочищах Заподрини, Ломачів, Млинник Негровецького природоохоронного науково-дослідного відділення;

- угруповання – формація рдесника червонуватого (*Potametum rutilis*) в околиці Дикого озера Синевицького природоохоронного науково-дослідного відділення;

- праліси та старовікові ліси – букові (*Fagetum*), буково-яворово-ясенові (*Fageto-Acereto-Fraxinosum*), буково-ялицево-ялинові (*Fagetum-Abieto-Picetum*), ялиново-ялицеві (*Picetum-Abieta*) площею 4127га., як природний об'єкт європейського та світового значення. Ці праліси зростають в урочищах Вільшанка Вільшанського, Квасовець Квасовецького, Сухар-Стримба і Сухар-Дарвайка Колочавського, Озірце, Мала і Велика Гропа, Яворовець Синевицького, Кам'янка-Студений Остріцького природоохоронних науково-дослідних відділень, які виділені у два кластери (компоненти) – Вільшансько-Квасовецький, Остріцько-Синевицько-Колочавський;

- гідрологічний об'єкт – водоспат Білий Звір урочища Студений Остріцького природоохоронного науково-дослідного відділення; рибні басейни для розплоду лососевих видів риб урочище Велика Гропа Синевицького природоохоронного науково-дослідного відділення;

- релікт Юрського періоду мезозойської ери «пам'ятка природи» - тис ягідний (*Taxus baccata* L.) – Червона книга України, унікальне вічнозелене дерево, що має декілька назв: цілюще, королівське, вічне, цар-дерево, червоне, залізне, негниюче і навіть дерево смерті – єдине місце зростання - урочище Тисово кв.17, гора Дарвайка Колочавського ПОНДВ 1280м.в н.р.м.

- релікт ранньо-голоценового періоду «пам'ятка природи» - сосна кедрова європейська (*Pinus cembra* L.) – Червона книга України, група дерев із 12 рослин - єдине місце зростання на території НПП «Синевир» в урочищі Верхні Полянки, кв.3 Остріцького ПОНДВ. Крім того, поодинокі дерева зростають у межах населених пунктів на присадибних ділянках сс. Колочава, Негровець, Синевицька Поляна[1;2].

Субальпійський пояс:

- геологічний об'єкт - Льодовиковий кар, високогірна впадина на околиці урочища «Вушливе болото», кв.12, г. Негровець Синевицького ПОНДВ;

- праліси гірсько-соснового, яловця сибірського та вільхи зеленої - заростей чагарникового криволісся площею 596,5га., що зростають здебільшого на схилах різної експозиції та крутизни г. Стримба, Дарвайка, Негровець, Кам'янка, Канч на території НПП «Синевир», які сформували рідкісні рослинні угруповання;

- угруповання – формація гірсько-сосново-сфагнова (*Pineto (mugi) sphagneta*), що займають днища льодовикових «цирків» котловин з близьким заляганням ґрунтових вод на висоті 1300-1400м.н.р.м.;

- угруповання – формація верби трав'яної (*Saliceta herbaceae*) - рідкісні угруповання, які збереглися в Карпатському високогір'ї льодовикового періоду. Зростає на г. Красна Квасовецького ПОНДВ, г. Стримба Колочавського ПОНДВ на висоті 1680м.н.р.м[2].

З 133 видів рідкісної флори НПП «Синевир» включає 17 видів спорових рослин (переважно папоротеподібних) 2- види голонасінних, 50 – видів однодольних та 64 види дводольних рослин, що відносяться до 90 родів та 45 родин. Їх розподіл по поясах наступний 17 видів зростають у нижньому гірському поясі, 24 – види у верхньому гірському поясі, 25 – видів у обох поясах, 38- видів у середньому та верхньому гірських поясах, проте лише 14 видів приурочені до високогір'я.

Серед рідкісних видів судинних рослин НПП «Синевир» до першої групи (CR) відносяться 7 видів, другої (EN) 18 видів, а 108 видів переважна більшість – це таксони третьої і четвертої категорії рідкості (VU та LR).

Місця перебування диких тварин:

- локалітети Видри річкової (*Lutra lutra* L.) – Червона книга України, яка водиться на території НПП «Синевир» р. Теремля і її притоки Вільшанка, Квасовець, Кальновець, Сухар, Гирсовець, Озерянка;
- локалітети Борсука звичайного (*Meles meles* L.) – Червона книга України, місця постійного перебування в норах кам'яних греготів урочищ Черенина Квасовецького, Гирсовиць-Борсучини Колочавського, Ясінники, Косий Верх Негровецького, Грегит Синевирського ПОНДВ;
- локалітети Рися звичайного (*Lynx lynx* L.) – Червона книга України, місця перебування - пояс букових лісів Вільшанського, Квасовецького, Колочавського ПОНДВ та пояс ялинових лісів Синевирського, Остріцького, Чорноріцького, Син-Полянського ПОНДВ;
- локалітети Кота лісового (*Felis silvestris* Schreb.) Червона книга України, місця перебування урочища Квасовець, Сухар, Студений, Яворовець, Ростока НПП «Синевир».
- локалітети Ведмеда бурого (*Ursus arctos* L.)-ЧКУ. Загальна чисельність на території НПП «Синевир» від 5 до 8 особин. Здебільшого в лісових урочищах Вільшанка-Квасовець, Сухар – Гирсовець, Тишня – Мала, Велика Гропа, Писся Ріка - Зелена Яворина, Кам'янка – Студений, Розтока - Слобода НПП «Синевир».
- локалітети токовища Глушня (*Tetrao urogallus* L.) – Червона книга України. Місця постійного токовища - ур.Додина, Сигла Колочавського, ур.Гропа Синевирського, ур.Чорний Діл Чорноріцького, Канч, Красний Син-Полянського, Кам'янка Остріцького природоохоронних науково-дослідних відділень.

Найсприятливіші кліматичні умови та багатство кормової бази для парнокопитних диких тварин (олень благородного (*Cervus elaphus montanus* Botezat), косулі європейської (*Capreolus capreolus* L.), дикої свині (*Sus scrofa attila* Thomas) є урочища Вільшанка - Квасовець, Сухар-Писся Ріка, Зелена Яворина- Розтока, Кам'янка – Красний НПП «Синевир»[2].

Крім згаданих вище описаних смарагдових комплексів та об'єктів НПП «Синевир» є важливими проведення науково-дослідних робіт за такими напрямками де проводяться науково-дослідні роботи, заслуговують уваги:

1. Вивчення букових пралісів та проведення науково-дослідних робіт .
2. Науково-дослідна ділянка по відтворенню рідкісних і зникаючих видів рослин в НПП «Синевир» на території Українських Карпат.
3. Науково-дослідні роботи на реабілітаційний центрі бурого ведмеда по утриманню їх в напіввільних і напівприродних умовах.
4. Проведення науково-дослідних робіт і заходів на розпліднику лососевих видів риб.
5. Проведення екологічних експертиз на лісових розсадниках і відтворенню природних екосистем площею 2 га.
6. Водно – болотне угіддя міжнародного значення, як середовища існування для водоплавних птахів оз.Синевир та Дике озеро, а також оліготрофні сфагнові болота Глуханя, Замшатка.
7. Дослідження та вивчення видового складу макроміцетів – урочище Фурино, Рабачинка, Бункер.
8. Проведення моніторингу по вивченню розвитку стовбурних шкідників хвойних насаджень в Національному природному парку «Синевир»

ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА ПРИРОДИ

В межах НПП «Синевир» на сьогодні знаходяться природні середовища, що віднесені до зникаючих в Європі, які потребують впровадження спеціальних заходів на їх збереження, відповідно до Бернської Конвенції від 06.12.1996 року. Згідно з Резолюцією № 4 (1996 р.) Бернської Конвенції на території Парку таких природних середовищ нараховується 6 типів та 21 група, які знаходяться під загрозою зникнення, а саме:

I. Внутрішньо – материкові водойми: а). ставки та озера – 10,5га; б). повітряно – водні рослинні угруповання – 0,65га; в). евгідрофітні угруповання – 0,32га.

II. Чагарники та луки: а). західноєвразійські чагарникові зарості - 5,2га.

III. Кремнеземні луки: а). атлантичні біловусові та інші подібні угруповання – 954,3га; б). заболочені високотравні угруповання – 5,51га; в). оліготрофні луки – 18га; г). високотравні луки – 7,4га.

Мезофітні луки: а). заболочені високотравні луки – 20,0га.

IV. Ліси: а). букові праліси – 2767,7га; б). хвойні помірно–кліматичного поясу–Балкансько-Чорноморські ялицеві – 10,3га; в). західнопалеарктичні гірські ялинові-карпатські субальпійські смерекові – 3398,3га; г).альпійські модринові та гірськососнові – 12,6га; д). гірські соснові – гірськососнове криволісся – 396,2га.

Прирічкові заплавні ліси і чагарники: а). прибережні формації верб – 14,9га; б).чорновільхові вербові та букові заболочені ліси-мезотрофні заплавні чорновільхов – 0,11га; в). березові та хвойні заболочені ліси – 6,6га.

V. Болота та марші – верхові болота: а). кислі торфові оліготрофні болота-верхові, перехідні болота – 21,2га; б). рослинність навколо водойм – 20,2га; в).джерела прісноводні та мінеральні, постійні водні джерела та форелеві потоки – 248,6га;

VI. Скелі, розсипи та піски (не приморські): а). кам'яні розсипи (греготи), виходи корінних материнських порід (каменеви глиб) , нашарювання кам'яних плит утворюючи складку – 103,6га.[1;2]

Надзвичайно багато цінних комплексів і об'єктів, рідкісних рослинних угруповань, рідкісних Червонокнижних видів України, Європи флори (56; 3) та фауни (50;9)деякі з яких не включені в оглядову характеристику цієї статті, що поширені на території НПП «Синевир» і мають наукове, екологічне та еколого-освітнє значення[4].

Сьогодні найефективнішим способом збереження біологічного різноманіття в природних екосистемах є - створення нових природних територій, розширення вже існуючих площ природно-заповідних об'єктів через запровадження спеціальних заходів «Смарагдової мережі», тобто системи природоохоронних територій, що забезпечує збереження раритетної флори та фауни на основі екологічних принципів, передбачаючи обмежену, незначну або найменш впливову експлуатацію та антропогенне навантаження на природні ресурси.

Висновки

До Смарагдових об'єктів Національного природного парку «Синевир» рекомендовано включити об'єкти природно-заповідного, водного та рекреаційного фондів, водно-болотні угіддя, землі субальпійських лук та типи природних середовищ, що знаходяться під загрозою зникнення та надати їм статусу регіонального, національного та міжнародного рівня охорони.

Використана література:

1. Зелена книга України (рослинний світ). - К.:Альтерпрес НАН України. 2009. - С. 127; 139; 143-145.

2. Матеріали Проекту організації території НПП «Синевир» охорони, збереження та відтворення природних екосистем. – Ірпінь Лісопроект, 1999-2000р. - С.20-22; 55-60; 120-128.
3. Матеріали Літопису природи НПП «Синевир» (науково-дослідна робота), – Синевир. 2010./ Том XIX-XXIII./ - С. 16-384; 2011./ - С.159-283; 2012./ – С. 72-121; 2013./ - С. 99-300; 2014./ - С. 245; 327.
4. Червона книга України (рослинний світ). – К.: «Глобалконсалтинг»/ НАН України. - 2009./ - С. 48; 45.
5. Червона книга України (тваринний світ). – К.: «Глобалконсалтинг»/ НАН України. - 2009./ - С. 440; 537; 543; 545.
6. Тюх Ю.Ю., Рослинний покрив Національного природного парку «Синевир» (Українські Карпати) / Ю.Ю.Тюх, Зиман С.М., Дербак. М.Ю. Рослинний покрив Національного природного парку «Синевир» (Українські Карпати)./ - Ужгород – 2011р. - С.43-44,77.

Ю.Ю. Тюх, Ю.М. Ярема, М.В. Нанинець

СМАРАГДОВЫЕ ОБЪЕКТЫ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА «СИНЕВИР»

Выделены объекты Национального природного парка «Синевир», рекомендуемые до включения в список Смарагдовых, требующие особой охраны.

Yu. Tyukh, Yu. Yarema, M. Naninetz

EMERALD OBJECTS OF THE NATIONAL NATURE PARK «SYNEVYR»

Selected objects of the National Natural Park «Synevyr», recommended for inclusion in the Emerald requiring special protection.

Надійшла 10. 06. 2015 р.